

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

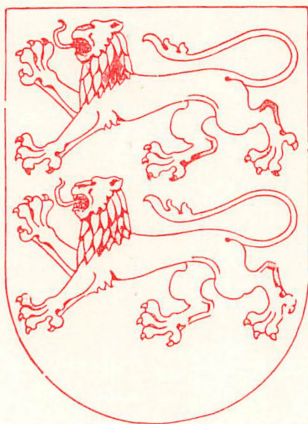
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Jens Holdt: Indremissionærer i Sønderjylland før 1920

Johannes Tholle: Flora og folketro i Sønderjylland

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

NR. 11

1. NOV. 1955

31. ÅRG.

Abonnement 3,00 kr. Det Kongelige Bibliotek

*Indremissionærer samlet til månedsmøde i Haderslev med de ledende i bestyrelsen
Siddende fra venstre: Jakob Brink, Peter Iver Petersen, pastor Obarius,
pastor Tonnesen, pastor Matthiesen, købmand H. P. Alkjær, Jørgen Friis.
Stående: Martin Lorenzen, Iver B. Jensen, Johannes Lund, Carl Andresen,
Hans Knudsen.*

Indremissionærer i Nordslesvig før 1920

Af Jens Holdt

(fortsat)

10. *Hans Knudsen* (født 13. 2. 1879 i Råd, Øsby sogn) blev også antaget 1901, kun godt 22 år gammel. Han havde østboens livlige sind og gåpåmod og var alle dage bevidst danskindstillet. For ham var kristendommens budskab — modsat som for H. P. Lorentzen — også et kald til at stå sammen med sit folk i dets nationale kamp. Som missionær blev han 1909 sat på en uopdyrket mark, nemlig øen Als med bopæl i Augustenborg. Med sin solide forkyndelse og sit upåklagelige samarbejde med de alsiske præster fik han en god begyndelsestid. Men da han under splittelsen 1912 naturligvis holdt med Tonnesen, måtte præsterne af nationale grunde afbryde samarbejdet med ham, medens de samtidig bevidnede ham deres fulde personlige respekt. Under krigen var han indkaldt og ved fronten 1915—18. Efter krigen bosatte han sig i Årøsund og drev her en landejendom ved siden af missionærgerningen. På sine ældre dage (1938) flyttede han igen til Augustenborg som

missionær og lever her endnu som pensionist. Hans første hustru Else døde 1918 i krigens opslidende år. 1920 giftede han sig igen med Kersti Rønholm fra Sverige. — Han var en prøvet kristen og et uførtrodt vidne, som vandt almindelig respekt. I 30-erne var han efter folketingsmand Johan Nissens død på tale som konservativ folketingskandidat, men han afslog, kendende sin begrænsning og bundet af sit kald som lægmandsforkynder. —

Året 1907 var et skelsættende år i Nordslesvigs nationalpolitiske historie. Det var lykkedes den dansksindede rigsdagsmand H. P. Hanssen i den tyske rigsdag at få gennemført optanttraktaten, der gjorde en ende på optanternes usikre statsretslige stilling. Adskillige tusinde af sådanne fik nu tysk statsborgerret. Den nye overpræsident v. Bülow var på officielt besøg i Haderslev og holdt her en forsonlig tale med henblik på danskerne. Køllerpolitikken skulle nu være skrinlagt og en ny begyndelse finde sted fra begge parter side. Det blev — modsat de tyske ønsker — til ny dansk fremgang ved valgene, hvor mange unge nu sluttede op i de danske rækker, også fra indremissionske hjem.

I samme år skete også et nyt tiltag indenfor Indre Missions-bevægelsen. Den havde nu vokset sig stærk og følte kræfter til at udvide rammerne for arbejdet, bl. a. ved ansættelse af en lang række nye missionærer. Men samtidig skete også et vist kursskifte i ledelsen. Tonnesen afløste Nic. C. Nielsen som formand, Carl Matthiesen blev sekretær. Og Tonnesens mere åbne indstilling overfor de nationale og sociale spørgsmål, der trængte sig på, gjorde sig gældende. »Hellere broer end grøfter« blev hans meget omdebatterede slagord dengang. Hvornår broer og hvornår grøfter, spurgte man ham fra tysk side. Indre Mission var — i en vis forbindelse med yngre præsters tilkomst og medarbejde — ved at vokse sig ud af sin pietistiske fødselsham og ved at blive en kulturfaktor i landets offentlige liv, hvad der måtte regnes med i begge politiske lejre. De unge indenfor bevægelsen organiserede sig i et selvstændigt Fællesforbund af K. F. U. M. og K. efter kongerigsk mønster. En ny tid var inde, også for Indre Mission i Nordslesvig.

Om tabet af den førende missionær H. P. Lorentzen i foråret 1907 har givet stødet eller ej, i hvert fald besluttede den nydannede bestyrelse om sommeren (maj-juli) at afholde et uddannelseskursus for nye missionærer i Haderslev. Hver, som følte sig kaldet til en læg forkyndergerning og anbefaledes hertil af det stedlige Indre Missions samfund, kunne melde sig og møde i Haderslev, hvor man så skulle gennemgå en skoling på et par dage ad gangen med måneds mellemrum. Der kom 12 yngre mænd og de blev alle på een nær om efteråret ansatte, enten som faste missionærer eller som fritidsarbejdere, et par af

dem specielt som ungdomsarbejdere. Samtidig ansattes en uddannet K. F. U. M.-sekretær fra kongeriget, Jes Kylling, der var født nord-slesviger og på det tidspunkt ungdomsarbejder i Ålborg. Vi skal nu høre lidt nærmere om de enkelte af dette store tredje hold missionærer. De fleste var igen fra den mere vågne nordligste del af landet, men et par stykker fra sydligere egne kom nu også til, sikkert velset af præsterne.

11. *Carl Andresen* (26. 11. 1840—6. 3. 1915) hørte ikke til de unge mere. Han var født i Hostrup sogn og efter forskellige bosteder, bl. a. også en tur til Amerika, nu biavler i Bylderup Bov. Han havde rejst en del som lægforkynder fra århundredskiftet og blev nu fast antaget. Han var hjemmetysker, den første missionær fra disse nationalt blandede egne. Men han var vellidt for sit gode vidnesbyrd uden iøvrigt at gøre sig særlig bemærket. (Nordslesv. Kirkeliv, 1.).

12. *Sophus Friis* (11. 3. 1870—7. 8. 1951) stammede fra Arnum, Højrup sogn og var en velsitueret kromand i Tiset, Gram sogn. Da han blev omvendt, solgte han kroen og blev læg forkynder, hvortil han havde gode, noget følelsesbetonede anlæg. Han fremførte et stilfærdigt vidnesbyrd og fik en påskønnet gerning som missionær i sin hjemstavn. Ved møderne plejede han at indøve nye salmemelodier. Efter 1920 virkede han i Dybe ved Lemvig. Han var gift 3 gange. En søn er præst og medlem af Indre Missions bestyrelse i Danmark. (Det nye År, 1953).

13. *Mads Jakobsen Holst* (14. 11. 1872—14. 7. 1948) var svoger til foran nævnte og tilhørte også bondestanden. Han var gift med Anne K. M. Thyssen fra Åved og overtog sin fødegård i Vester Lindet, Gram sogn. Han virkede som fritidsmissionær. 1902—12 boede han dog i Fole. Han havde vel ikke just tankens nådegave, men var en varmhjertet og indtrængende forkynder, der evnede at få sine standsfæller i tale. »Hvordan går det med plagene?« blev Martin Lorenzen spurgt, da han havde to unge missionærer med på sine møderejser til oplæring. »Jo, det går storartet«, svarede han, »for den ene har visdommen (Høgh) og den anden har ilden (Holst)«. 1940 flyttede Holst til Sommersted og blev her pensioneret. (Det nye År, 1949).

14. *Christian Frandsen Høgh* (født 29. 7. 1873 i Vellerup, Agerskov sogn) var ved sin antagelse som missionær tørvebonde i Hønning, Arrild sogn, og drev siden et husmandssted i Mellerup, Agerskov sogn, hvor han blev til sin pensionering 1944. Han var gift med Mathie Tryk fra Branderup, og bor nu som enkemand i Haderslev. En såre taknsom og bibelfast mand, der frembar en klar og indtrængende forkyndelse, præget af store prøvelser i livet, bl. a. ved sygdom og flere dødsfald blandt børnene. Han kunne stå sig i diskussionen med præsterne, ikke

blot om bibelsk-teologiske spørgsmål, men også om folkelige. En beskeden og ædel repræsentant for lægmandsvidnesbyrdet i Nordslesvig.

15. *Peter Paulsen* (18. 12. 1873—1. 2. 1948) har selv skildret, hvordan det gik til, at han — modstræbende — lod sig overtale til at tage med til det nævnte missionærkursus i Haderslev og blive lægprædikant. Han var født i Skodborgskov og bosatte sig efter sit giftermål med Marie Dall fra Ørsted som gårdmand i Brændstrup, Rødding sogn. Han skulle særligt virke blandt de unge, hvortil hans udprægede danske lune, frejdige sind og slagfærdige tunge gjorde ham velskikket. Han var måske ikke altid lige betænksom i sine udtalelser, men hjertevarm i sin kristne (og nationale) bekendelse. Set som afløser af H. P. Lorentzen på egnen må hans positive danske indstilling fremhæves som tegn på, i hvad retning udviklingen gik. Dansk ungdom rykkede nu frem overalt. Var H. P. Lorentzen Carl Matthiesens fuldtro lærling, gik P. Paulsen i Tonnesens spor og gik naturligvis stærkt ind for hans linje under splittelsen 1912. Under krigen blev Paulsen 1915 (som 42-årig) indkaldt og var tre år ved fronten i øst og vest, men slap uskadt hjem igen. Hans klare kristne bekendelse og faderlige hjælpsomhed blev i disse år til velsignelse og hjælp for mange krigskammerater. Han har givet en levende skildring af sine krigsoplevelser i en meget læst lille bog »Til Kamp, til Kamp« (1927). Efter genforeningen fortsatte han sin rejsevirkosomhed som ungdomssekretær. Han blev tillige i en årrække en værdsat formand for den Sønderjydske Menighedsrådsforening og var som sådan også medlem af det store kirkelige udvalg af 1928. En bred folkelig og kristelig livsindstilling bar ham frem på en ledende plads i sin hjemstavns danske menighedsliv. (S. Rehling: Guds Kald. Hvorledes de mødte det, 1943, »Hvordan jeg blev Lægprædikant«).

16. *Anders Brodersen* (29. 8. 1858—29. 4. 1932) var gårdmand i Balum, men skrøbelig af helbred. Hans rejsevirkosomhed blev derfor heller ikke til meget. Han var bevidst dansk indstillet og kunne ikke harmonere med de tyske præster. En overgang boede han i Ribe.

17. *Christian M. Jensen* (23. 1. 1873—16. 3. 1951) var født i Tyrstrup og gift med Elise C. Hansen. Han rejste først som missionær. 1911 blev han asylfader på Erlev børnehjem ved Haderslev og rejste nu for asylsagen sammen med degn Lorentzen, Nustrup, og lærerne Schmidt, Hajstrup, Øsby sogn, og Caspersen, Ladegårdskov ved Gråsten. Han har øvet en betydelig kristelig indsats i børnesagen, var også historisk samler.

18. *Christian Nissen* (8. 7. 1863—23. 9. 1928) levede som gårdmand i Søvang, Højst sogn. Han var en stærkt følelsesbetonet vækkelsesprædikant, der fik stor betydning for de kredse, som lå på hans snævert

pietistiske og hjemmetyske linje. 1912 gik han — som givet — med de 12 udtrådte præster.

19. *Hans Jessen Richter* (4. 4. 1880—15. 5. 1942), født i Valsbøl sogn, Sydslesvig, var uddannet på det frie præsteseminarium i Kropp ved Slesvig og blev således et tilskud sydfra. Han havde en god teologisk uddannelse og gode evner som forkynder, ville gerne have været præst, men måtte nøjes med en fri forkyndergerning. Fra Luther veg han ikke en tomme. 1908 blev han stationeret på missionshotellet i Åbenrå og forblev her til 1920, da han gik over i Dansk Indre Missions tjeneste og virkede i Sorø og Herning indtil pensioneringen 1937. Hans helbred var tidligt nedbrudt. Han var to gange gift og døde i Agerskov. (Det nye År, 1943).

20. *Iver B. Jensen* (24. 7. 1871—11. 3. 1935) var gårdmand og kreaturkommissionær i Rangstrup, Agerskov sogn. Han viste i en år-række før verdenskrigen betydeligt talent som børnemissionær, gik aktivt ind for en dansk lægmandsbevægelse i Nordslesvig, men måtte under krigen fratræde sin stilling.

21. *Jørgen Petersen* (født 24. 1. 1875 i Skrydstrup) drev sin fødegård og fra 1921 en nykøbt ejendom i Uldal, samme sogn. 1907 var han med i Haderslev og virkede siden som fritidsmissionær på egnen. Han var en velbegavet mand, lokalhistorisk interesseret og fremførte et solidt vidnesbyrd. Han nævner selv, at han var af hjemmetysk slægt og før 1914 følte og optrådte som tysker, gik også med de tolv under splitelsen. Men i de første krigsår, da han var indkaldt som landstormsmænd, erkendte han sin virkelige hjemmehørighed i den danske lejr og tog siden konsekvenserne af denne nationale omsindelse.

22. *Jes Mathiesen Kylling* (1. 7. 1873—7. 5. 1931) var født i Vonsbæk sogn ved Haderslev fjord. 1903—07 virkede han som K. F. U. M.-sekretær i Ålborg. Danske ungdomskredse arbejdede for at få ham ansat i hjemstavnen, hvilket også lykkedes, da ledelsen 1907 antog ham som ungdomssekretær. Han bragte som Ricards lærling et frisk pust med nordfra ind i arbejdet hernede og fik stor betydning for ungdomsarbejdets organisering og fremgang. Der var ikke tvivl om hans kristne indstilling og arbejdssyn, men hans stærke danske indstilling voldte de tyske præster store bekymringer for fremtiden. Og man tør vist også fastslå, at Kyllings navn og virke blandt ungdommen blev en væsentlig årsag til sprængningen af bevægelsen 1912. Set med hjemstavns danske øjne kan man ikke beklage denne udvikling. Den var i overensstemmelse med historiens indre logik. Efter 1920 optruede Kylling for Tyskland og tog et kristeligt-nationalt arbejde op i Sydslesvig. Han døde, tidlig opslidt, i Kollund ved Flensborg fjord.

23. *Andreas P. Hansen* (7. 7. 1851—9. 2. 1931) havde en mindre

landejendom i Ellum ved Løgumkloster og rejste til samtalemøder og søndagsskoler i sin fritid.

24. *Mathias Hansen* (6. 4. 1874—8. 1. 1935) var landmand i Nørre Løgum og repræsenterede hjemmetyske kredse på egnen. Han var en bibelfast forkynder, men noget sværmerisk anlagt. 1929 sluttede han sig til »De gamle stier« i Nørrejylland. (M. Hansen: Salme 103; —: Hans fortæller om Livets Vands hellige Flod, 1935; Lægprædikant M. Hansens Efterladte Skrifter, 1941; H. A. Hansen: Og Sæden spirede og bar Frugt, 1945).

25. *Anders Nissen* (20. 7. 1861—15. 10. 1913) var broder til Chr. Nissen i Søvang og ejede en gård i samme by. Han var også fritidsarbejder og skildres som en solid, vederhæftig forkynder. Han døde efter at være blevet dødeligt såret ved et bagholdsskud på vej hjem fra et møde i Tønder. Motivet til overfaldet og gerningsmanden er aldrig blevet kendt.

26. *Carl Carlsen* (født 10. 2. 1872 i Emmerske ved Tønder) var gårdmand i Randerup, følelsesfuld i sit vidnesbyrd og stærkt tyskndstillet. Han fulgte naturligvis »de tolv« under splittelsen.

27. *Ehm Ehmsen* (født 3. 8. 1878 i Ballum sogn) var gårdmand samstedts og blev 1909 antaget som sang- og musikmissionær. Men arbejdet fandt ikke tilstrækkelig grobund og måtte snart opgives.

28. *Søren Andersen* (født 23. 9. 1879 i Ballum sogn) var bosat samstedts og rejste som bogsælger og leder af samtalemøder. Han har med stor flid afsat megen god opbyggelig litteratur hele landet over og virker stadig.

29. *Claus Hansen Friis* (født 26. 2. 1869 i Løgumkloster landsogn) havde evner som skribent og samfundsleder, byggede selv missionshus, talte også ved lejlighed. Efter genforeningen blev han, som den danske mand han altid havde været, sognefoged i sit sogn og medlem af Tønder provstiuvalg.

30. *J. Børsen Hansen* (født 20. 12. 1877 i Haderslev) var skomager og skotøjshandler i Haderslev. 1908 ansattes han som rejsesekretær for de unge.

31. *Christian Wienberg* (13. 1. 1863—5. 12. 1944) var lærer i Sønderballe, Hoptrup sogn, og begyndte 1896 at virke for ungdomssagen. 1907 blev han missionssekretær i Breklum og redigerede herfra et dansk skrevet Missionsblad for Nordslesvig til støtte for Breklums Ydre Mission. (Chr. Wienberg: Sønderjyllands Indsats i Verdensmissionen før 1920, 1939).

I 1911 kunne missionsbevægelsen fejre sit 25 års jubilæum. Den stod nu på højden af sin indflydelse og magt. Men den tiltagende

ationale spænding i grænselandet havde slået dybe revner i samarbejdet mellem de tyskindstillede præster og det overvejende dansk-indstillede lægfolk. Dertil kom en teologisk gnidning mellem yngre præster af mere frisindet indstilling og ældre af gammel ortodoks-pietistisk farvning. Året efter jubilæet sprængtes samarbejdet mellem Tonnesen, der gik ind for de unge præster og for den nationale kamps berettigelse, og de »12 præster«, som brød ud og dannede deres egen »Det gamle Budskabs Indre Mission« med nyt foreningsblad. Missionærerne fulgte — med enkelte undtagelser — Tonnesen og gav dermed udtryk for deres troskab mod hjemstavnen. I stedet for de tyskindstillede missionærer, der gik med de tolv, kom der siden en del nye lægforkyndere til.

32. *Johan Nissen* (19. 3. 1874—21. 10. 1933) var gårdejer i Strandelhjørn og rejste fra 1913 som fritidsmissionær. Efter 1920 blev han en overgang konservativ folketingsmand, men døde tidligt efter et arbejdsrigt liv i hjemstavns tjeneste.

33. *Martin Jørgensen Wive* (født 9. 3. 1877 i Nr. Ønlev, Rise sogn) var uddannet som snedker og blev 1913 ansat af »Det gamle Budskab« med bopæl i Rødekro. Efter 1920 fik han en gerning nordpå i Ålestrup og i Kerteminde. Han blev pensioneret 1929.

34. *Chr. Peter Lund* (22. 4. 1859— . 4. 1939) ejede Lille Brøstrupgård i Hygum sogn og hørte til den grundtvigske frimenighed i Rødding. Efter en religiøs vækkelse sluttede han sig til Indre Mission og blev 1916 antaget som missionær. En noget usædvanlig, men bemærkelsesværdig religiøs overgang. Han var en åndsdannet mand og talte et smukt dansk. Men hans gerning som missionær blev vist ikke af større betydning.

Nordslesvigs præster i tysk tid, overvejende landets egne børn, var som helhed meget nidkære i deres gerning under en dygtig biskops tilsyn. Et ret stort antal af dem sluttede sig efterhånden til Indre Mission eller stillede sig venligt overfor bevægelsen. De havde dog næppe nået så langt ud i befolkningen, hvis de ikke havde haft missionærerne, jævne mænd ud af folket, som deres tro medarbejdere. Derfor tilkommer der disse frivillige og aktive menighedsarbejdere, som støttedes af mange andre vakte mænd og kvinder i missionssamfundene ud over landet, en stor del af æren for det rige åndelige liv, som dengang prægede landet og også aktiverede det sognekirkelige liv. Ganske vist gik det ikke, som de tyske præster ønskede det, at det nationale kunne holdes ude fra bevægelsen og de vakte dermed være neutraliserede overfor en dansk national påvirkning og måske efterhånden eller i hvert fald i næste slægtled slutte sig til tyskheden. Apostlen Paulus' anvisning i Rom.

13 om lydighed overfor den af Gud indsatte øvrighed, altså nu den tyske, spillede en stor rolle i præsternes påvirkning. Man undså sig heller ikke i visse tilfælde for at erklære politik, i dette tilfælde dansk indstilling og stemmeafgivning, for »djævelens værk«, som måtte forsages. Selv følte de sig forpligtede overfor tyskheden, men befolkningen havde efter deres mening ikke lov til at føle det samme overfor danskheden, når man nu engang ved historiens magtendom var blevet tyske statsborgere. Her var det, at Tonnesen, selv tysk indstillet, men med en vis dansk arv, brød ud og erklærede nationalitetskampen for berettiget på troens grund. Og missionærerne, som overvejende kom fra de nordlige egne af landet og var dansk indstillede, var ham naturligvis taknemlige herfor og fulgte ham, da den store part af præsterne brød med ham og hans kurs. Man talte ligefrem i årene op under verdenskrigen om, at missionærerne i givet fald skulle lade sig ordinere som frimenighedspræster og deres venner danne frimenigheder i modsætning til statskirken og dens præster. Det i disse år stiftede, bevidst danskindstillede »Lægforbund«, som missionens ledelse af myndighederne blev tvunget til at tage afstand fra som politisk, peger i den retning. Men det var nok alligevel godt, at et så radikalt brud med sognekirken, som det var sket i de grundtvigske frimenigheder, ikke også skete på missionens grund. Krigen tilintetgjorde da også alle overvejelser og muligheder i den retning og førte i stedet til den lykkelige genforening med moderlandet. En ny historiens dom var fældet. Missionærerne havde indirekte deres store andel i denne historiske udvikling. De kan siges ved deres kirkelige indsats på dansk folkegrund i nogen grad at have neutraliseret præsternes (bevidste eller ubevidste) påvirkning i tysk retning. Uden missionærenes åndelige lederskab havde den vakte befolkning nationalt været mere værgeløs i den givne situation. De hører derfor med i den række af uundværlige og fortjente ledere, som den umyndiggjorte danske befolkning selv fostrede af sin midte på de forskellige områder (økonomiske som kulturelle). Deres kristne vækkelse af hjemmene havde nemlig også en national-folkelig i sit følge, så vist som det var troen på rettens og sandhedens Gud, der dybest set bar den folkelige kamp i Nordslesvig under fremmedherredømmet.

Som det ses af de foranstående oplysninger om de enkelte missionærer, hvorved der kun har været tilsigtet en historisk placering og en kort personlig karakterisering, var de højst forskellige i udrustning og virkemåde. Men de følte sikkert alle et kald fra kirkens Herre og lod sig bruge i hans tjeneste til lykke for grænselandets befolkning i en skæbnetung tid. —

Flora og folketro i Sønderjylland

Af havearkitekt Johannes Tholle

(fortsat)

24. *Bøgetræet*, der nu er vort nationaltræ, hører til de yngre træer i vor flora; i *Jylland* sagde man, at det skulle springe ud til den 10. maj³⁹). Ligesom det er tilfældet med ask (se forrige hefte), er der også i Sønderjylland adskillige bøge, hvori der er hensat brand. Således i *Stepping*^{16 40}), i *Fole*⁴¹) og *Gram*⁴²). I *Kliplev* kendes et hultræ (der er en tvillingebøg), hvorigennem man trak børn med engelsk syge¹⁶). I *Sottrupskov* har vokset en troldebøg, som forsvandt i 1810. Man sagde, at den var danset sammen af krat; fanden måtte her danse efter spillemandens violin og kunne slet ikke holde op; spillemanden skulle engang have redet en sort hest⁴³). Mellem *Rønbæk* og voldstedet *Helvedgaard* i Nørreskoven står en gammel »Lådne bøg«, der er fuld af småkviste. Her skal engang en jæger være bleven skudt på hertugens befaling, fordi han stod i venskabsforhold til en af prinsesserne⁴⁴) (se også under *brudetræer* og *hultræer* samt *træet*).

25. *Egetræet* er hos os ældre end både *ask* og *bøg*, men er sine steder blevet fortrængt af bøgen. Det anses for symbol på kraft og bl. a. har man fordem brugt, når barnet første gang tabte en tand, da at presse denne ind i et egetræ, således at barken siden kunne lukke sig over den, — så mente man, at barnet ville få stærke tænder⁴⁵). Træets store holdbarhed har måske været årsag til, at når en misdæder var begravet, og ikke gerne skulle gå igen, rammede man en egepæl gennem liget²). Imod brok skulle man om foråret kløve et e., og den syge skulle stiltiende føres 3 gange igennem det fra samme side; han skulle være nøgen, og træet skulle siden tilbindes⁴⁶). I flere sønderjydske e. har der været hensat brand, således i *Sillerup*⁴⁷), *Rødding*⁴⁸), *Obling*⁴⁹), *Felsted*⁵⁰), *Kegnæs*⁵¹) og *Notmark* (Paraplyegen)^{16 52}). Sagn knytter sig også til de store ege i *Augustenborg* park og en egepæl i *Nybøl*⁵³). I en skov vest for *Aabenraa* står en vældig e., på dens stamme findes en plade med en plattysk indskrift: »Gale Andersens Eg«. Her skal en krybskytte være bleven dræbt⁵⁴). Og på kirkepladsen i *Tønder* forsøgte man i tyskertiden at få 2 unge e. til at vokse sammen, symboliserende de 2 uadskillelige hertugdømmer. — I en skov mellem *Gammelby* og *Laasted* vokser en »troldeeg«; det har spøgt her, og en gammel mand kunne ikke komme der forbi, men måtte gå langt uden om⁵⁵). Om en e. i *Pamholte* skov hedder det, at her stod engang 7 kosakker skjult, da

den var så stor og nok kunne dække dem. Fjenderne gennemsøgte skoven uden at finde kosakkerne⁵⁶). I *Skrave* har man engang fundet en lille e., som var flækket; der hang en barneskjorte derved, og man mente den var bleven brugt som *hultræ* (se dette ord) til at trække et barn igennem⁵⁷). Et andet hultræ fandtes i *Øster-Lindet*⁵⁸). — Som middel imod en, der var forgjort, skulle man i *Graasten* bruge egeløv, der var taget mellem 15. maj og 8. september; løvet skulle udblødes i vand, så det blev »grønt«, og derefter skulle det lægges på den syge. Det onde, som derved blev uddraget, skulle indsættes i et hul i en eg, — så ville egen få sygdommen, og den syge blive rask⁵⁹). (Se også *asketræet* samt *hultræet*, *brudetræer* og *træet*). De mange fredede egetræer i *Graasten* har sikkert haft en stor plads i generationers folketro.

26. *El*, se under *asketræet*.

27. *Elm* (eller *alm* og *ypern*). Ved Peter Jepsens gård i *Grarup* har der stået 2 e., og i det ene e. var der hensat ild. Træet blev fældet, da gården omkring 1885 blev ombygget; men gården brændte alligevel ikke⁶⁰). Også fra *Højer* kendes et elme-brandtræ⁶¹). (Se også under *træet*).

28. *Enebær*. For at få et menneske til at bekende, hvad han har stjålet, så det kunne komme frem igen, skulle man tage et bækken med rene gløder af *hyben*, *hyld* og *enebærtræ* — eller 9 gløder af samme slags første mandag mellem 11 og 12, efter at nyet er tændt, og så fremsige en formel (*Graasten*)⁶²).

29. *Eng-Padderøke*, d. s. som *torrehø*, se dette ord.

30. *Esp*, d. s. som *poppel*, se dette ord.

31. *Fandens mælkebøtte*, d. s. som *løvetand*, se dette ord.

32. *Femkløver*, se *kløver*.

33. *Firkløver*, se *kløver*.

34. *Flyverøn*, se *røn*.

35. *Forglemmigej* (eller *kærminde*) har almindeligt været brugt til mindekrans⁶³).

36. *Fuchsia* eller *Kristi blodsdråbe* har almindeligt været anset for en ulykkesblomst⁶⁴).

37. *Gåseurt*, se *bellis*.

38. *Galtebær*, se *alrune*.

39. *Gråbynke*, se *bynke*.

40. *Gråpoppel*, d. s. som *ambil*, se dette ord.

41. *Grantræet* har nu i form af juletræet fået sin plads i folkelivet, men er ikke af så gammel dato, at der vist har dannet sig nogen tro herom, i hvert fald ikke i Sønderjylland⁶⁵).

42. *Gulerod*. Mod gulsot skulle det være et godt middel at hænge en udhulet g., hvori den syge havde ladet sit vand, op i skorstenen; syg-

dommen mentes derved at aftage, alt som g. fortæredes⁶⁶). G. skulle sås på Kristi himmelfartsdag⁶⁷). Når frøerne begyndte at kvække, sagde man i Sønderjylland, at så skravede de gulerødder⁶⁸).

44. *Gyldenstikker*, d. s. som *St. Hans urter*, se dette ord.

45. *Gyvel*. At have gyvelkoste i huset voldte ufred⁶⁹).

46. *Gøgeurt* brugtes som tryllemiddel²).

47. *Hamp* måtte ikke sås på den dag i ugen, som juledag var faldet på, og den måtte ikke ryskes på den ugedag, hvori den var sået. Den skulle ryskes, når månen var fuld, og helst sås den 1. maj. Hampefrø var godt at give hønsene for æglægning⁷⁰). (Se også *kløver*).

48. *Hassel* er meget gammel i dansk historie; den yngre runerække har et tegn for nødder, og det var i de tider i *Island* et middel til at vende kvinders kærlighed at riste 9 nødder⁷¹). Dersom det regnede *St. Hansdag*, mente man, at det ville vedvare i 30 dage, og så ville der ikke komme mange nødder det år⁷²). På *Haderslev*egn hævdede man, at mange nødder ville give megen *rug*⁷³). I *Djæstrup* sagde man⁷⁴), at:

På Margrethes nat
sættes nødder i hat.

Andre steder i Jylland hævdede man⁷⁵), at

Maria Magdalene (22/7)
skaber nødder og humle på tene.

Fandt man to nødder i en skal, kaldtes det tvillingnødder, og det betød lykke⁷⁶). Imod gulsot skulle man i Sønderjylland kløve en nød og lægge en edderkop deri samt hænge dette på brystet⁷⁷) — eller man skulle tage så mange hasselkæppe, at man havde 1 for hver gang, man havde haft kolden, og i hver af disse grene skulle man skære lige så mange skurer, hvorefter de skulle brændes, idet man samtidig læste en formel⁷⁸). Imod hugorme skulle man tage en hasselkæp, 1 år gammel, stikke den i en rund kreds om »slangen«; så måtte den dø. Og bar man kæppen hos sig, ville slangen løbe bort⁷⁹). Om lindorme sagde man, at de var kommen af de orm, der kunne være i hasselnødder; men ormen måtte være spist af et menneske sammen med nødden. Kommen ud ville den bore sig i jorden og der blive til en lindorm⁸⁰). (Se også *æbler*).

49. *Havre* skulle sås så tykt, at man kunne spore en kat i den⁸¹). — Piger brugte især i høsttiden at afrive havrekerner og kaste dem på karlene; lige så mange kerner, der hang fast, lige så mange kærester havde han⁸²), — en skik og tro, der spøgende holdes i live endnu. — Mod feber skulle man holde h. i hånden, og når den var gennemsvedet,

skulle det sås i en urtepotte; eftersom det spirede, ville feberen svinde⁸³). (Se også under *boghvede* og *honningurt* samt *græs*).

50. *Hestehov* brugtes sine steder imod feber og kolden⁸⁴).

51. *Hjertensfryd* brugtes mod værk og gigt m. m.⁸⁵).

52. *Holsurt* brugtes imod hofteve og lændeværk⁸⁶).

53. *Honningurt* brugtes sammen med *byghalm* imod brækkede ben⁸⁷).

54. *Horstidsel*. På *Kegnæs* havde man den skik, at hvis høstkarlen huggede en h. af, og pigen, der bandt op efter ham, opdagede det, skulle han give hende en pillekok (småkage) for hvert hovede, der var på h. Men huggede han den af, uden at det blev opdaget, og hun bandt den i neget, skulle hun betale ham det samme⁸⁸).

55. *Humle*, se under *boghvede*.

56. *Hundetunge*, se *vejbred*.

57. *Husløg* sattes gerne over døren (i taget) og beskyttede imod meget ondt (betød lykke⁸⁹).

58. *Hvidbusk*, det samme som *pil*, se dette ord.

59. *Hvidkløver*, se *kløver*.

60. *Hvidløg*, se *løg*.

61. *Hvideved*, d. s. som *anemoner*, se dette ord.

62. *Hvidlilje*, se *lilje*.

63. *Hvidtjørn*, se *tjørn*.

64. *Hybenbuske*, kan være enten *roser* eller *tjørn*; i *Mellemslesvig* havde man set gengangere under h., og børn måtte ikke røre buskene eller plukke hyben deraf⁹⁰). (Se også under *Enebær*).

65. *Hyldebusken* har fra gammel tid været nøje knyttet til hjemmet, og man har tillagt den mange gode egenskaber. Navnlig har man troet, at der i h. boede en god fe (*Hyldemor*, *Frau Holle*), ligesom hyldefolket havde deres opholdssted der, — og da disse folk kun ville mennesker noget godt, har man overført sympatierne for dem til h.² ⁹¹). Derfor hed det bl. a. i *Sønderjylland*, at⁹²):

Hvem der hader (rydder) *hylde* og planter *pil*
den får hverken ro eller hvil.

Dog mente man også, at hyldefolket ikke just var kommet af noget godt, men simpelthen var nogle af djævlene, der var bleven smidt ud af himlen⁹³). Havde man tandpine, skulle man efter solnedgang stiltiende gå til en h.; dør skulle man skære en træsplint af under barken og med den skulle man rode i den syge tand, til der kom blod på splinten. Så skulle denne igen sættes på plads i h., og barken skulle bindes til. Tandpinen ville da forsvinde⁹¹).

Til flere bestemte h. har man i *Sønderjylland* knyttet sagn, — således

bl. a. til den berømte h. ved *Agerskov kirke*⁹⁴). Om den hedder det, at den skulle gro så højt, at den kunne nå at kigge ind ad vinduet; derefter skulle der komme en *røn*, og til den skulle krigsfolk binde deres heste. — Eller i en anden variation, at til h. skulle den danske (el. franske) konge binde sin hest, og alle 12-års drenge skulle kæmpe for Danmark, og de skulle vade i blod til knæene. Hylden skal være groet op tre gange. — Også til en h. på *Gerlev kirkegård* er der knyttet det sagn, at når den 2 gange er hugget om og tredje gang vokser op, skal den danske konge komme og binde sin hest til den⁹⁵). — Til en h. i *Tekobbel* i Lysabild var der knyttet tro om forbrand⁹⁶) og i *Valsbøl* sagde man, at heksene kunne malke køerne milevidt borte under en hyld; men forstod man kunsten, kunne man opdage gerningsmanden i en spand vand⁹⁷). — Endnu et kongestævne er knyttet til en h. ved *Hoddeby kirke*. Når den var vokset så stor, at en mand kunne binde en hest derved, skulle der i Tyskland komme en konge med en visse arm, og han og Danmarks konge skal da mødes her og binde deres heste ved den; den danske konge skal komme på en hvid hest; de to konger skulle slutte fred og Slesvig og Holsten komme tilbage til Danmark⁹⁸). Ved genforeningen i 1920 opfriskedes dette med den hvide hest, og *Hs. Maj. Kong Christian X* realiserede drømmen og sagnet om at overskride grænsen på en sådan. (Se også under *enebær* og under *træet*).

66. *Hørren* har fra gammel tid været anset for en hellig plante, og allerede fra hedenskabets tid har man brugt den som værn imod det onde. I bronzealdergrave har man fundet brændte menneskeknogler indsvøbt i hørlærred, uden tvivl for at bevare den afdøde fra alt ondt, og bl. a. for at hindre gengangeri⁹⁹). Langt op i tiden har h. været brugt i lignende øjemed, og *Pontoppidan* beklagede sig i 1736 derover¹⁰⁰); hørfro har i gamle dage været brugt imod fortryllelse, og i Sønderjyll. skulle man bære det i lommen eller i sit linned¹⁰¹). — Dryppede træerne påskemorgen, ville det blive et godt hørrår¹⁰²) (Sottrup).

67. *Jernurt*, se *blåmand* og *bynke*.

68. *Jordbær*. Var der mange *blåbær*, ville det blive et godt jordbærrår¹⁰³).

69. *Juletræet*, se *grantræ*.

70. *Kål*. Lagde man en hønselort ved hver af de 3 første k., man plantede, ville hønsene ikke røre kålen (Roager)¹⁰⁴). Det var dog ikke ligegyldigt, hvorledes kålplanterne, man satte, så ud. Var der iblandt dem en med hvidlige rande eller blade, kaldtes den en ligkål, og sådan en måtte man ikke plante, for så ville en af gårdens beboere dø¹⁰⁵), — en tro, som var meget udbredt i landet¹⁰⁶). Når mejningen var slut, stillede karlene sig op i række ved gården og hvæssede deres leer, —

det skete på skrømt, og meningen var, at man skulle tro, at nu var turen kommen til kålen i haverne, — derfor måtte disse købes fri, ved at koen lod pigerne skænke op for karlene; skikken at »stryge for kål« har også været meget udbredt i landsdelen så vel som i kongeriget^{107 108}). Til hakning af k. brugtes et kåles, et s-formet knivsblad¹⁰⁸), — og een gang om året, nemlig til skærtorsdag, skulle man spise syv slags k.¹⁰⁹). — Når det ved en dans var småt med siddepladser (*Als*), kunne de siddende karle opfordre de stående til at sidde på deres knæ, hvilket kaldtes: på min kålgård¹¹⁰). — K. brugtes også i dyrlægemedicinen. Kunne en ko ikke blive fri for efterbyrden, skulle man stiltiende plukke 3 kålblade i en anden mands kålgård og give koen dem¹¹¹). — Det hed sig, at i *Sønderløgum* var der kun een ærlig mand, og det var degnen, og han var kåltyv¹¹²).

Blomstereng med kamilleblomster.

71. *Kamilleblomster* har været og er stadig meget brugt i folkemedicinen. De blev også tidligere indsamlet af pigerne til midsommeraften (23/6) og brugt til at pynte op i deres kammer med, og af husmødrene til urte- og krydderposerne¹¹³).

72. *Karserod*. Havde man tandpine, skulle man trække en k. op, men uden at bruge et »jern« dertil og stiltiende før solens opgang og så stange tanden dermed¹¹⁴).

73. *Kartofflen* er endnu så ung i dansk kultur, at den ikke har foranlediget ret megen tro, — mest har man spottet over den¹¹⁵). Man har dog i Sønderjylland brugt at sy k. i benklæderne til hjælp imod gigt¹¹⁶).

Spottende er k. kaldt Rubjerg ost¹¹⁷), og der fortælles om en kone i *Arrild*; hun havde fået noget frø foræret og såede det stolt i et krus. Hun kroede sig, da planten voksede op og blev kraftig; det viste sig at være en kartoffelplante, der af en knold fra havejorden var fulgt med i kruset. Frøet kom der intet ud af¹¹⁸).

74. *Kastanjer* brugte man på *Als* at gå med i lommen imod gigt¹¹⁹). I *Møgeltønder* har der været hensat brand i et kastanietræ¹²⁰). (Se også under *træet*).

75. *Kirsebær*. I *Augustenborg* har der været et k., hvori var hensat brand¹²¹). — Man sagde i Sønderjylland, at det er ikke godt at æde kirsebær med de store¹²²). (Se også under *agurk og træet*).

76. *Kløver* kan som bekendt have 3, 4 eller 5 blade (deraf navnene *tre-*, *fir-* og *femkløver*). Mens firkløver betød lykke, varslede femkløver ulykke¹²³). Til en by ude i marsken kom engang en klog mand, som forstod den kunst at »hverre syn«. Han krøb op i et træ og var snart på den ene snart på den anden side af det. For tilskuernes øjne så det ud, som om han krøb igennem stammen. Men da kom der en pige til med sort forklæde fuldt af græs, som hun havde hentet ude fra marsken til et sygt kreatur. Hun råbte: »Hvad står I allesammen der og glaner efter, — kan I ikke se, han kryber udenom træet?« Dette kunne hun nemlig se, for i græsset var der en firkløver, og så kunne den kloge mand ikke hverre synet for hende. Han blev derfor vred og fik hende ved list til at kaste græsset med firkløveren. Da blev det for pigens øjne som om hun stod i vand til knæene. Hun »vadede« til stor moro for tilskuerne. Dette var den kloge mands hævn¹²³).

77. *Kodriver*, d. s. som primula, se d. o.

78. *Kristi blodsdråbe*, d. s. som *fuchsia*, se dette ord.

79. *Kristtjørn*, der vokser vildt i Sønderjyllands østlige egne, men ellers er sjælden i naturen, har ligesom flere andre træer fået hensat en brand, — nemlig i et træ på langdyssens østlige side i Nikolaj Oversens Mark på *Ærtebjerg* (Tandslet sogn¹²⁴); se også under *træet*).

80. *Kærminde*, se *forglemmigej*.

81. *Kæruld* (el. *føn*). Man sagde^{29 125}):

Mange føn i mosen

gir mange gryn (boghvedegr.) i posen.

82. *Laktuk*, der undertiden er dyrket i haverne, brugtes sammen med andre urter at lægge i eddike imod hovedpine¹²⁶).

82. *Lavendel* er almindelig brugt imod møl og at strø på kakkelloven som en art røgelse samt til potpourrikrukkerne. Anvendtes også som dråber (olie) imod forskell. sygdomme¹²⁷).

84. *Lilje* anvendtes som »brændte vande« el. på anden måde i husmedicinen. Fra den østlige del af Sønderjyll. kendes følgende formel

Lindealléer på brødremenighedens kirkegård i Christiansfeld

at læse for at stille blodet¹²⁸): Der står 3 liljer i min faders hellige Have. Den 1 heder Ikke blomster, den 2 heder Skrukke blomster, den 3 heder blodet skal stå stille. Og således skal blodet stå stille og være på sit bestemte sted.

85. *Lindetræet* plantedes tidligere ofte mere end nu, og navnlig i middelalderen var det i stor yndest. Er også i vor tid anvendt som

Lindetræer omkring Ulkebøl kirkegård

genforeningstræ. Kirkegårdene f. eks. i *Christiansfeld* samt bygader i adskillige sønderj. byer vidner også om l.s popularitet i senere tider.
(fortsættes)

Graasten Bank A/S
Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.
3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Børnene Abildgaard. Anna Krogh.

HABITTER
skræddersyet efter mål
Thomas Hansen & Søn
Padborg . Telf. 9233

HEJMDAL
Landsdelens Blad

Øppare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Paul Thomsen
Krusaa
Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Aksel Michelsen
Kul- og Træasthandel
Tønder Telefon 211 11

Svend Kirchheiner
aut. Installatør
Tønder . Tlf. 220 45

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Aktieselskabet
C. I. Christensens Papirhandel
ESBJERG

AKTIESELSKABET
NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

GRAM
KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

VALLEKILDE
Folkehøjskole
Henv. til **Jørgen Jessen,**
Vallekilde

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

A-S FAXE KALKBRUD
Frederiksholms Kanal 16   Telefon Central 9123
JORDBRUGSKALK
97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK
Telefon Pindstrup 13 og 18

A. Nielsen & Co. A/S.
Nykøbing Falster

**Lolland-Falsters
Folketidende**
Stiftets største Blad